
**Місце та роль
народного мистецтва
у культурному просторі
XXI століття: осередки,
майстри, художні ідеї**

УДК 746.3.01(477.83-2Жовк.)"19/20"

**ЖОВКІВСЬКА
НАРОДНА ВИШИВКА
XX — ПОЧАТКУ XXI ст.:
ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ,
АТРИБУЦІЯ, РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ**

Тетяна КУЦІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>

молодший науковий співробітник,

Інститут народознавства НАН України,

відділ народного мистецтва,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна

sonechko_29@ukr.net

На сьогодні вишивка залишається найбільш доступною технікою оздоблення вбрання. Події останніх років спонукають до пошуків нових засобів виявлення національної ідентичності, зокрема завдяки вишивці. У цьому контексті відчувається брак інформації щодо технічних, композиційних та колористичних особливостей окремих осередків народного мистецтва, зокрема на Опіллі. Метою статті є виявити характерні особливості народної вишивки Жовківщини як опільського центру вишивки. Методологічною основою дослідження стали порівняльно-історичний метод та мистецтвознавчий аналіз, які дали змогу найбільш повно виявити особливості жовківської вишивки протягом зазначеного періоду, сприяли аналізу її художніх особливостей. Висновки. Жовківська вишивка відзначалась легкістю візерунків, вишитих стебнівкою, рахованою лиштвою, занизуванням, хрестиком. З 20—30-х рр. XX ст. кольорова стриманість у жіночих та чоловічих сорочках, запасках поступилась багатобарвності і до традиційних на цих теренах чорного, червоного та синього додалися блакитний, фіолетовий та жовтий. Збереглась певна розрідженість візерунків, притаманна вишивці XIX ст., а також традиція обшивати виріб у місцях з'єднання декоративними швами (змережування, стебнівка, штапівка, «бавничковий шов»), які сприяли об'єднанню окремих композиційних елементів у єдине ціле. Рушники, покривала та скатертини початку XX ст. оздоблювали зазвичай за допомогою візерунків, виконаних хрестиком. Із середини XX ст. жовківська вишивка поступово втрачає характерні для попереднього періоду особливості, а традиційні для цього осередку орнаменти поступаються запозиченим із друкованих схем геометричним та рослинним візерункам.

Ключові слова: Опілля, Жовква, вишивка, народний одяг, шов, орнамент, колорит.

Tetiana KUTSYR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>

Junior Researcher

Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine,

Folk Art Department,

15, Svoboda Avenue, Lviv, 79000, Ukraine

sonechko_29@ukr.net

**ZHOVKVA FOLK EMBROIDERY
OF THE XXth — EARLY XXIst CENTURIES
ARTISTIC FEATURE, ATTRIBUTION,
REPRESENTATION**

Nowadays the embroidery has remained the most accessible decoration clothing technique. Recent events have led to the search for new means of expression a national identity, in particular, in embroidery. In this context, there is lack of information about technical, compositional and coloristic features of embroidery in some Opillia folk art centers. The purpose of the article is to find out the characteristic features of Zhovkva folk embroidery as an Opillia embroidery center. The research methodology of this article is based on comparative-historical method and art-study analysis. They have allowed to most fully identify Zhovkva embroidery's features during the specified period, have contributed to the analysis of its artistic peculiarities. Results, Conclusion. Zhovkva embroidery stands out by transparent ornaments embroidered by counted satin stitch, cross-stitch, stebnivka-stitch and zanyzuvannia-stitch (solid stitch). From color restraint 20—30's in women's and men's shirts, aprons conceded to the colorfulness. Traditional in these areas black, red and blue were added blue, purple and yellow colors. The inherent embroidery of the XIXth century preserved a certain rarity of the ornaments, as well as the tradition of sewing around the joint of two parts with decorative sutures (hemstitch, stebnivka-stitch shtapivka-stitch, bavnytsia-seam). They were contributed to the unification of individual compositional elements into a single whole. Towels, bedspreads and tablecloths of the early XXth century are usually decorated with cross-stitch patterns. From the middle of the XXth century Zhovkva embroidery has gradually lost the features characteristic of the previous period. Traditional ornaments were replaced by geometrical and flower patterns borrowed from printed circuits.

Keywords: Opillia, Zhovkva, embroidery, folk clothing, seam, ornament, coloration.

Вступ. Із зростанням зацікавлення до українсько-го народного вбрання в останні роки відчувається необхідність у поглибленні знань у різних галузях народного мистецтва, дотичних до творення одягу. Важливим у цьому контексті є вивчення народної вишивки більших і менших осередків, оскільки ця техніка до сьогодні залишається найбільш доступним способом оздоблення вбрання. Яскрава демонстрація багатства її технічних, орнаментальних та колористичних можливостей стимулюватиме розширення та варіативність застосовуваних стібків і прийомів вишивання, збагатить асортимент візерунків та надасть можливість вибору найбільш естетично привабливого та історично вмотивованого способу виявлення національної ідентичності засобами декорування одягу.

Художні особливості опільської народної вишивки загалом та її окремих осередків зокрема висвітлювались зазвичай лише в контексті вирішення ширших завдань всеукраїнського [3; 4; 5, с. 65], регіонального [1] чи загальнообласного масштабу [6]. Зокрема зазначалось, що жовківська вишивка відзначається тонкими, легкими узорами, шитими по лляному полотні. Їх орнаментика складається з дрібного, значно геометризovanого узору та рядків, крапок, рисок, прямокутників. Кольори цих вишивок (чорний, синій, червоний) добре підібрані та урівноважені. Жовківські вишивки виконувались гладдю, стебнівкою, хрестиком [6, с. 5]. Зважаючи на невелику кількість опублікованого матеріалу, присвяченого вишивці цього опільського осередку, *джерельною базою нашої наукової розвідки* стали експонати, представлені на виставці «Барвисті історії нашого краю», відкритої у Державному історико-архітектурному заповіднику у м. Жовква в травні 2018 р. та доповнені виробами, оздобленими вишивкою з Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, Львівського історичного музею, Національного музею у Львові ім. А. Шептицького, польовими матеріалами автора, зібраними у 2014 р.

Основна частина. 27 травня 2018 р. у Державному історико-архітектурному заповіднику у м. Жовкві було відкрито виставку народної вишивки «Барвисті історії нашого краю». Заповідник, створений у 1994 р., мав на меті проведення наукових досліджень, ремонтно-реставраційних робіт пам'яток іс-

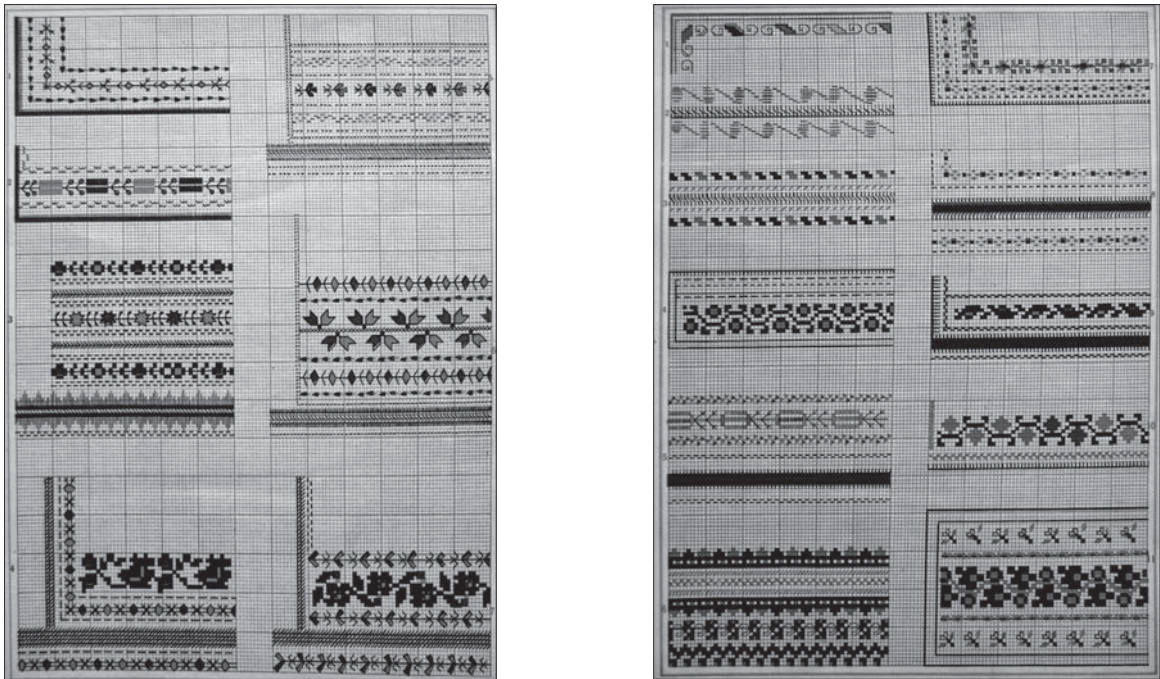
торії, містобудування, архітектури та природи, що знаходяться на території заповідника [7], не акцентуючи уваги на зборі експонатів народного мистецтва. Тому, організовуючи виставку до Міжнародного дня музеїв, присвячену народній вишивці Жовківщини, працівники музею звернулись до місцевих мешканців [8]. Асортимент наданих для тимчасового експонування виробів, прикрашених вишивкою, включав: вишиті чоловічі, жіночі, дитячі сорочки, безрукавки, запаски, сукні, рушники, скатертини, покривала, пішви, завіси, штори.

Невелика їх частина належала до кін. ХІХ ст., трохи більша репрезентувала тенденції народної вишивки 20—30-х рр. ХХ ст. Найбільшу групу становили предмети домашнього текстилю (рушники, пішви, покривала, завіси, штори) 60—80-х рр. ХХ ст., декілька виробів відображали сучасні тенденції, зокрема вишивку бісером за промисловими схемами.

Значні суспільні зрушення ХХ ст., зумовлені політичними та соціально-економічними чинниками, також знайшли відображені у наданих виробках. Поряд із опільськими, з сусідніх із Жовківським районом були сорочки із інших етнографічних районів Підгір'я, Бойківщини, Гуцульщини, Східного Поділля та Середньої Наддніпрянщини.

Географічне розташування Жовківського району мало вплив на особливості його вишивки. Перебуваючи у сфері впливу таких яскравих центрів народної творчості як Яворів, Городок та Сокаль, на Жовківщині склались власні принципи оздоблення народного одягу та домашнього текстилю за допомогою вишивки. У кінці ХІХ — на початку ХХ ст. вишивали на домотканих лляних полотнах кольоровими бавовняними нитками. Можна припустити, що значна кількість візерунків, вишитих чорними нитками, свідчить про використання тут у минулому фарбованих сажею або вощених лляних ниток для вишивки, однак такі зразки не збереглись.

Найбільш вживаними були лічильна лиштва, стебнівка, занизування, змережування кольоровими нитками, хрестик. Їх використовували для оздоблення жіночих, чоловічих та дитячих сорочок, жіночих запасок, рушників тощо. Традиційно у жіночих сорочках вишивкою оздоблювали уставку сорочки, підуставкову смугу рукава, комір, манжети, невеликі орнаментальні смуги розміщувались на пазусі вздовж розрізу. Уставка до рукава кріпилась за

Іл. 1. Таблиці із вишивками Жовківського району Львівської обл. XIX ст. Вміщено в Українські народні вишивки. Львівська область. Видавництво Академії наук Української РСР, Київ, 1961. Табл. 33, 34

допомогою змережування чорними або кольоровими нитками, інколи у такий же спосіб виділяли внутрішню лінію зшивання рукава.

Розрідження візерунків, у яких смуги геометризованого рослинного орнаменту перемежуються прямими лініями стебнівкою, зближують жовківську вишивку з яворівською, а стилізація рослинних мотивів, які на початку XX ст. виконувались переважно чорними нитками із незначними вкрапленнями червоного та синього — із сокольською (іл. 1).

На початку XX ст. жовківська вишивка стає більш багатобарвною. На уставках жіночих сорочок залишаються тонкі смуги крапочок та рисочок, лічильної лиштви, штапівки, проте із переважно монохромних вони стають багатобарвними — поряд із чорним, червоним та синім, почали використовувати фіолетовий, блакитний та жовтий кольори. Зубчики, вишиті т. зв. «бавничковим швом», також стають кольоровими. Вузька орнаментальна смуга на уставці, під уставкою на рукаві, комірі чи стійці, манжетах та пазусі розширюється. Для цього починають використовувати геометризовані рослинні орнаменти, для яких характерна певна розрідженість у поєднанні окремих елементів між собою. Мотиви квіток, пуп'янків, листків поєднували між собою у вигляді стебла чи галузки, а потім ритмічно повторюва-

ли, допускаючи чергування кольору в одному чи декількох елементах.

На відміну від інших опільських осередків вишивки, на Жовківщині у декорі жіночих сорочок використовували найчастіше два візерунки: один — для уставки і підуставкової смуги, інший — для пазухи, коміра та манжетів. Їх об'єднували спільна колористика та вузькі смуги, виконані стебнівкою, лиштвою, змережуванням у тих самих кольорах. Це допомагало об'єднанню різних за накресленням та способом виконання елементів декору в єдине ціле (іл. 2).

Доповнювали сорочки запасками у такій самій мажорній кольоровій гамі.

Збережено два типи запасок, характерних для Жовківщини. У першому зразку, більш давньому (орієнтовно, поч. XX ст.), смуги вишитих контурною лиштвою рослинних візерунків чергуються із застроченими фалдошками. Край виробу обшито промисловим мереживом. Для цього зразка властива яскрава поліхромія із використанням червоних, вишневих, рожевих, фіолетових, жовтих, помаранчевих, блакитних та двох відтінків зеленого (світлішого і темнішого). Вони допомогли у моделюванні форми окремих мотивів, у створенні певної ілюзії об'ємності у листках. Більшість квіток та пуп'янків подано схематично, умовно, проте серед них виділяються фіал-

Іл. 2. Фрагменти вишивок жіночих сорочок, розміщених на уставках, рукавах, стійках, пазухах. Поч. ХХ ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Ляне полотно, бавовняні нитки, хрестик, стебнівка, штапівка, «бавовняний шов», змережування. а, б. Фрагменти сорочок із виставки «Барвисті історії нашого краю»; в, г. Фрагменти сорочок з ЛІМ (8754, ТК-2847; 2608, ТК-4059)

Іл. 3. Фрагмент вишитої запаски. Поч. XX ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Промислове бавовняне полотно, промислове мереживо, бавовняні нитки, контурна лиштва. Експонат з виставки «Барвисті історії нашого краю»

Іл. 4. Жіноча запаска. 20—30 рр. XX ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Ляне полотно, бавовняні нитки, хрестик. ЛІМ (26560 ТК-4072)

Іл. 5. Чоловіча сорочка. Перша пол. XX ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Промислове бавовняне полотно, бавовняні нитки, хрестик. Експонат з виставки «Барвисті історії нашого краю»

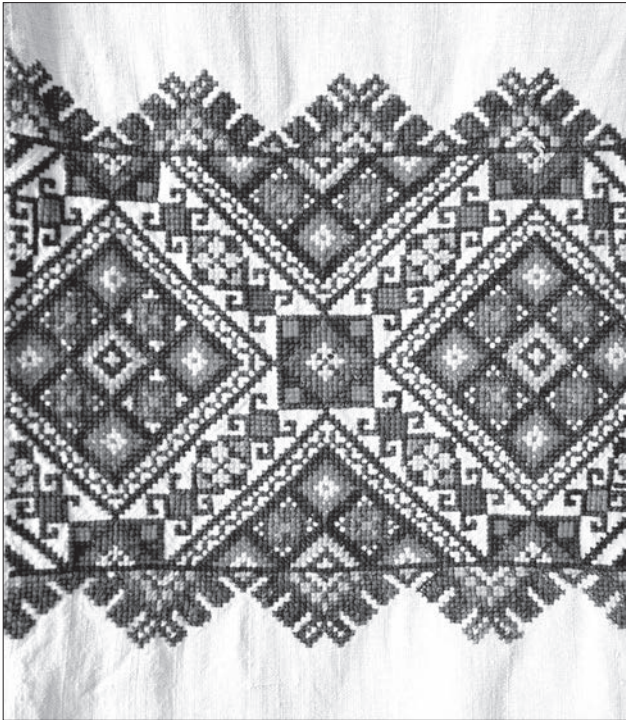
Іл. 6. Чоловіча сорочка. Перша пол. XX ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Промислове бавовняне полотно, бавовняні нитки, хрестик. ЛІМ (2322 ТК 754)

ки. Вишивка на цій запасці хоча і виконана контурної лиштвою, за накресленням мотивів та поєднанням їх між собою дуже близька до візерунків хрестиком, які оздоблювали жіночі сорочки (іл. 3).

Запаска 20—30-х рр. XX ст. відзначається зовсім іншим підходом до декору виробу. Для неї використано геометричний орнамент з рослинними елементами, вишитий хрестиком. Він займає практично половину запаски, проте завдяки вільному простору

між окремими мотивами сприймається легко, а виріб із ним — не переобтяженим декором. Увага до окремих деталей композиції, властива жовківській вишивці, тут проявилась у вдалих завершеннях широкій орнаментальній смугі зверху рівною лінією, та знизу зубцями, які логічно продовжуються у тороках (іл. 4).

Жовківські чоловічі сорочки 20—30-х рр. оздоблювали у той самий спосіб, що й на інших теренах

Іл. 7. Фрагменти рушників. 20—30-ті рр. ХХ ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Ляне полотно, бавовняні нитки, хрестик. Експонати з виставки «Барвисті історії нашого краю»

Опілля. Основним у вишивці був хрестик. Смуги орнаменту із доволі великими рапортами розміщували на пазусі, комірі та манжетах. Поширеними були геометричні візерунки із ромбами та вписаними у них дрібнішими елементами — трикутниками, квадратами, хрестиками тощо. Їхній колорит суттєво відрізнявся від притаманного жіночим

сорочкам. Він був значно стриманішим, із домінуванням чорного чи бордового, які доповнювали червоним, синім, жовтим, фіолетовим, блакитним, зеленим (іл. 5).

Збережені зразки дають змогу стверджувати про поширення на теренах Жовківщини чоловічих сорочок із іншою орнаментикою. У них за допомогою дрібних рослинних мотивів, укладених почергово, утворено діагональні смуги, які рухаються до середини пазухи. Чорний колір використано лише для обшивання окремих мотивів, які заповнені червоним, помаранчевим, блакитним, оливковим, фіолетовим, жовтим, зеленим. Світлі смуги змінюються темними, один і той самий колір використано для тла і для забарвлення мотиву квітки. Зважаючи на невеликі розміри окремих елементів композиції, майстрині вдалось створити враження мінливості, постійної динаміки, а разом з тим — яскравої святковості виробу (іл. 6). Такий принцип вирішення відповідає загальній концепції оздобу виробів вишивкою, поширеній на Жовківщині у першій половині ХХ ст.

Рушники 20—30 рр. ХХ ст. вишивали зазвичай на домотканому лляному полотні бавовняними нитками. Найбільш поширеним у їх оздобі був хрестик. Геометричні орнаменти відзначались чіткою структурою, а в основі якого з них був ромб. Розрідженість мотивів, характерна для одягової вишивки, присутня і в цьому випадку, коли між окремими елементами композиції залишали вільний, незашитий простір, або заповнювали його одним кольором. Каркас рушникових візерунків вишивали чорним з наступним заповненням утворених мотивів червоним, синім, зеленим, жовтим, помаранчевим, рожевим кольорами (іл. 7). Жовківські рушники відрізнялись співмірністю орнаменту до загальної площі виробу, продуманим розміщенням на його площині, доповненням центральної смуги орнаменту вузькою по самому краю, а також викінченнями у вигляді тороків, плетених чи в'язаних френзелів.

У другій половині ХХ ст. вишивка цього району Львівської обл. зазнала суттєвих змін. Вона практично повністю втрачає свої локальні ознаки. У цей час майстрині зазвичай користувались різноманітними друкованими схемами, виконуючи запропоновані там візерунки хрестиком. Кольорова гама виробу часто була зумовлена не стільки естетичними

уподобаннями, скільки наявними у продажі кольорами ниток.

На виставці «Барвисті історії нашого краю» цей період був представлений, в основному, вишитими жіночими сорочками, рушниками, скатертинами, серветками, пішвами, завісами та шторами. Так, у жіночій сорочці цього періоду було використано традиційний для Буковини орнамент, у рушниках та подушках — вишиті хрестиком низинкові гуцульські візерунки, у пішвах, серветках, скатертинах зустрічаємо натуралістично потрактовані рослинні мотиви, серед яких найчастіше зустрічаються зображення троянд (іл. 8).

Висновки. Жовківська народна вишивка протягом ХХ ст. пройшла декілька етапів розвитку. На першому, у кін. ХІХ—ХХ ст. для неї були притаманні нескладні виконання візерунки занизуванням, хрестиком, рахованою лиштвою, доповнені прямими, косими чи зубчастими смугами стебнівкою, штапівкою, «бавничковим швом». На поч. ХХ ст. площа орнаментів хрестиком поступово збільшується, а значення іншим швів — зменшується. Відповідно, для другого етапу (20—50-ті рр. ХХ ст.) характерними стають рослинні чи геометричні орнаменти, виконані хрестиком, які могли доповнюватись занизуванням, рахованою лиштвою, стебнівкою чи штапівкою. У них зберігається структура орнаментики попереднього періоду, із активним використанням пауз між орнаментальними смугами, розрідженим розміщенням мотивів тощо. З 50-х рр. ХХ ст. на Жовківщині, як і в інших районах Західної України, вишивали найчастіше хрестиком, а візерунки запозичували із друкованих зразків. Поширеними були геометричні орнаменти, характерні для гуцульської, буковинської вишивки, а також реалістично трактовані рослинні композиції, серед яких домінували зображення троянд. Із початку нового тисячоліття на зміну паперовим схемам, опублікованим у різноманітних журналах, приходять промислові зразки переважно китайського виробництва, а вишивка кольоровими нитками поступається вишивці бісером. Проте сьогодні відбувається активний пошук власного стилю цього осередку народного мистецтва, показником якого можна вважати виставку «Барвисті історії нашого краю», організатори якої ставили собі за мету з'ясування характерних особливостей жовківської вишивки в історичній ретроспективі.

Іл. 8. а. Фрагмент вишивки на рукаві жіночої сорочки. 70—80-ті рр. ХХ ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Промислове бавовняне полотно, бавовняні нитки, хрестик. б. Фрагмент вишивки скатертини. 70—80-ті рр. ХХ ст. Жовківський р-н, Львівська обл. Промислове бавовняне полотно, бавовняні нитки, хрестик. Експонати з виставки «Барвисті історії нашого краю»

Перспективи подальших досліджень жовківської вишивки можливі у двох напрямках: у вертикальному, поглиблюючи знання про особливості цього осередку, властиві йому технічні, композиційні та колористичні прийоми, із можливістю виділення окремих локальних рис, притаманних селам цього району; у горизонтальному, порівнюючи її з іншими осередками народної вишивки Опілля, виявляючи універсальні та унікальні параметри кожного з них.

Список умовних скорочень:

ЛІМ — Львівський історичний музей

1. Захарчук-Чугай Р.З. Українська народна вишивка (західні області України). Київ: Наукова думка, 1988. 192 с.
2. Кара-Васильєва Т.В. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво, 2008. 463 с.
3. Українське народне мистецтво. Тканини та вишивка. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. 261 с.
4. Українське народне мистецтво. Вбрання. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. 325 с.
5. Українське народне декоративне мистецтво. Декоративні тканини. Київ: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1956. 254 с.
6. Українські народні вишивки. Львівська область. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. 32 с.: 40 табл.
7. Про державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві Львівської області. Режим доступу: <http://diaz-zhovkva.org.ua/diaz-u-m-zhovkvi/> (дата звернення 30.10.2018).
8. Алієва-Гончарук А. Влаштуємо свято для душі... Режим доступу: <http://vzhovkvi.com/kultura/vlashtujmo-svyato-dlya-dushi.html> (дата звернення 10.06.2018).

REFERENCES

- Zakharchuk-Chuhai, R. Z. (1988). *Ukrainska narodna vyshyvka (zakhidni oblasti Ukrainy)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kara-Vasylieva, T.V. (2008). *Istoriia ukrainskoi vyshyvky*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- N.D., Manucharova, S.Y., Sydorovych, & I.F., Krasyska (Eds.) (1960). *Ukrainske narodne mystetstvo. Tkanyny ta vyshyvka*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
- K.H., Huslysty (Ed.) (1961). *Ukrainske narodne mystetstvo. Vbrannia*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
- N.D., Manucharova (Ed.) (1956). *Ukrainske narodne dekoratyvne mystetstvo. Dekoratyvni tkanyny*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo literatury z budivnytstva i arkhitektury URSR [in Ukrainian].
- L. T., Kravchuk (Ed.) (1961). *Ukrainski narodni vyshyvky. Lvivska oblast*. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrain-skoi RSR [in Ukrainian].
- About the State Historical and Architectural Reserve in Zhovkva, Lviv region*. Retrieved from: <http://diaz-zhovkva.org.ua/diaz-u-m-zhovkvi/> (Last accessed: 30.10.2018) [in Ukrainian].
- Aliieva-Honcharuk, A. *Have a holiday for the soul...* Retrieved from: <http://vzhovkvi.com/kultura/vlashtujmo-svyato-dlya-dushi.html> (Last accessed: 10.06.2018) [in Ukrainian].